

STAVOVSKÝ ZEMSKÝ VÝBOR V ČECHÁCH V 18. STOLETÍ PŘÍSPĚVEK K NOVOVĚKÉ DIPLOMATICE

MARIE LIŠKOVÁ

Zemský výbor byl zřízen v r. 1714 jako stálý orgán stavovské samosprávy pro záležitosti zemského hospodářství a s původní kompetencí působil až do svého zrušení Josefem II. /1/. Vykonával velmi silně omezenou samosprávu, který se týkala berních otázek, v úplné samosprávě měl jen domestikální fond a vedle něho během doby i některé drobnější speciální daně, avšak postupem času jak domestikální fond, tak i tyto drobné daně byly omezeny buď panovníkem nebo zemským sněmem.

Poněvadž činnost zemského výboru byla zcela specializovaná a lišila se od ostatních zemských úřadů, odlišují se jeho působnosti v mnohém od jejich, a je proto nesnadné aplikovat na ně obvyklé klasické třídění.

Zemský výbor neměl vlastní kancelář, tu dostal až koncem 18. století. Od počátku jeho působnosti vykonával funkci kanceláře pro zemský výbor vrchní berní úřad, od něhož se vlastně zemský výbor rozhodnutím panovníka oddělil. Jeho předsedou byl nejvyšší purkrabí; protože členové (přisedící) zemského výboru se střídali ve svých funkcích (vždy z poloviny) po čtyřech letech, vzrůstal význam a vliv ředitele vrchního berního úřadu, který se zprvu zúčastnil zasedání zemského výboru jen pasívně, avšak od r. 1738 se stal i jeho titulárním přisedícím /2/.

Který z osmi přisedících zemského výboru měl v referátu určitý úsek činnosti zemského výboru, nelze zjistit; že však někteří z přisedících některé spisy koncipovali, dokládají např. tzv. "Notata", přiložená v r. 1741 a sepsaná přisedícím z rytířského stavu, Bechyněm z Lažan. Mají funkci zprávy či návrhu referenta na vyřízení žádosti statku Vrchoslav. Podle nich byl vypracován koncept odpovědi /3/.

Spisy zásadního významu koncipoval sám nejvyšší purkrabí. Bylo to v případech, týkajících se zejména postavení českých stavů a zemských financí ve zprávách pro panovníka, nebo to by

ly odpovědi vysoce postavené osobnosti. V tom případě je koncept stylizován v první osobě a je zdůrazněno, že jej sepsal nejvyšší purkrabí /4/.

Většinu vyřízení v běžných otázkách, pro něž byla stanovena předem určitá směrnice, stylizoval ředitel vrchního berního úřadu, který byl tak jedním z nejvíce zaměstnaných referentů zemského výboru. Na spisech podobného obsahu míval účast i sekretář zemského výboru nebo koncipista vrchního berního úřadu. Jak ředitel, tak jemu podřízení zaměstnanci tohoto úřadu museli mít přiměřenou kvalifikaci pro svou práci. Vedle znalosti obou zemských jazyků (byli označováni jako "utraquisté") museli mít i náležité odborné vzdělání, a to bylo v té době absolvování studia právnické nebo filozofické fakulty pražské univerzity. Proto byli přijímáni do služeb stavů absolventi některého z těchto oborů a přednost byla dáвана těm, kdo již získali předběžnou praxi jako sekretáři některého ze šlechticů nebo jako bezplatní pomocníci u zemských úřadů. Jejich doporučení jsou uložena u žádostí o místo /5/.

Poněvadž veškerou činnost, spojenou s písemnou agendou vyřizoval pro zemský výbor vrchní berní úřad, byla i jeho spisovna uložena u tohoto úřadu v přízemních místnostech Pražského hradu, které se obvykle nazývají "starý hrad".

Činnost zemského výboru lze sledovat pouze ze spisů, protože se nezachoval ani jediný z protokolů o zasedání (jen mimořádně možno najít ojedinělé výpisy z nich), nezachovalo se ani repertorium, jež podle instrukce měl vypracovávat registrátor vrchního berního úřadu. Ani podací protokoly se nezachovaly, ač o jejich vedení svědčí zachovaný zlomek - sešit o 44 stránkách pro období od 1. února do 22. března 1715 /6/. Zapisovalo se do něho v levé polovině stránky vedle běžného čísla spisu datum a praesentatum a pod nimi ve stručném regestu obsah podání. V pravé polovině stránky byla připsána buď poznámka o tom, komu byl spis přidělen k vyřízení (např. řediteli vrchního berního úřadu nebo vrchnímu pokladníkovi) anebo bez jména referenta po zkratce "Expedit." zapsán stručně obsah vyřízení spisu s přís-

lušným datem. U spisů, jež nevyžadovaly expedici, je poznámka, že nebude dána odpověď (Conclusum, non dare responsum nebo Sine decretatione ap.) /7/.

Zachoval se však z činnosti zemského výboru od jeho počátku až do jeho zrušení koncem 18. století poměrně rozsáhlý spisový materiál, uložený dnes v 580 archivních kartónech. Z prvního desetiletí se spisy nezachovaly v úplnosti, jen několik kusů, které byly později přiloženy jako přílohy při vyřizování stejné záležitosti. Teprve od února 1725 se zachovaly písemnosti v poměrně úplné řadě, i když v některých letech fascikly pro určité měsíce chybějí. Ztráty vznikly snad v období válek, kdy registratury úřadů byly převáženy na bezpečnější místa, anebo někdy při skartaci většího množství písemností stejného druhu, které byly uloženy ve zvláštních balících mimo vlastní spisy a které ztratily pro vyřizování běžných záležitostí důležitost.

Předkládaná studie vychází ze spisů zemského výboru a je zaměřena na koncepty, které z jeho činnosti vzešly. Ke zhodnocení originálů písemností zemského výboru by bylo třeba rozsáhlejšího studia. Tento příspěvek vychází nadto z rozboru konceptů, uložených v registratuře zemského výboru v prvních téměř čtyřiceti letech jeho působení, a pro další léta uvádí jen některé změny při pořizování konceptů. Zvolený časový úsek není dán změnou v kancelářské praxi tohoto samosprávného orgánu, nýbrž byl zvolen z důvodů čistě praktických: po reformách Marie Terezie přibývalo pouze větší množství spisů, vztahujících se k nové hospodářské politice státu, nezměnil se však jejich charakter. Přesto sloužilo rozboru dosti velké množství spisů, uložených v 236 kartónech, které byly při ukládání označeny 15.600 registraturními čísly.

Úředním jazykem u zemského výboru byla němčina, pouze několik konceptů - odpovědí na české žádosti českých měst - je psáno česky /8/. Také latina se vyskytuje v několika případech, a to v odpovědích osobám duchovního stavu. Jinak se latiny užívalo výhradně v datovacích formulích a v poznámce o expedici písemnosti. Němčina konceptů a zápisů zemského výboru není

jazykem ryze německým, nýbrž je promíšena mnohými obraty latinskými i slovy původu francouzského, pouze koncovkami poněmčenými. Čeština je v té době dosti pod vlivem němčiny. Některá česká slova jsou doslovným překladem složenin německého výrazu, jichž se dnes neužívá.

Z instrukce pro zemský výbor z r. 1714 /9/ vyplývalo, že zemský výbor mohl vydávat dekrety a instrukce pro zaměstnance své a vrchního berního úřadu. Poněvadž všechna vyjádření zemského výboru musela procházet místodržitelstvím, vznikl druh písemností, které nelze zařadit ani mezi dekrety nebo noty a který je v instrukcích označen jako "expedienda" nebo "expeditiones". V instrukci pro koncipistu vrchního berního úřadu se uvádějí jako zprávy (Berichte) a v instrukci pro registrátora jako nařízení zemského výboru (Ausschußcommissionsverordnungen) /10/

V důsledku tohoto nepřesného označení písemností, které měl zemský výbor vydávat, bylo možno po prostudování konceptů zemského výboru vytvořit tyto skupiny: zprávy (Berichte) a k nim připojit dobrá zdání, dekrety, a to jmenovací pro přisedící zemského výboru a pro zaměstnance vrchního berního úřadu, a k nim přiřadit noty a instrukce, do třetí nejširší skupiny expedic (Expeditiones) zařadit všechny ostatní druhy písemností, a to podle důležitosti: smlouvy, stavovské obligace, asekurace, umořovací prohlášení, absolutoria, plné moci aj. Vedle těchto konceptů jsou ve spisovně uloženy i koncepty různých komisí, jmenovaných zemským výborem, a dále koncepty, vzešlé ze součinnosti zemského výboru s vrchním berním úřadem jako podklady pro další činnost zemského výboru, k nimž patří zemské rozpočty (prelimináře), rozpisy daní (generální a jiné repartice), rozpisy rekrutů a vojenských koní, různé daňové výkazy, výkazy nedoplatků daní aj.

Ze spolupráce zemského výboru s vojenskými orgány vzešly směrnice pro pochody vojska zemí, zvané maršruty. Ty byly rovněž koncipovány u zemského výboru.

Koncepty všech druhů vznikaly na příkaz nejvyššího purkrabí nebo jeho zástupce na základě usnesení přísedících zemského výboru. Většina konceptů je psána na ručním papíru horší jakosti, v uvedeném období barvy bílé, vždy na pravé polovině strany /11/. Pouze některé koncepty byly psány přes celou šíři papíru. Jednoduché, kratší koncepty byly psány na jedné až čtyřech stranách dvojlistu, při dalších vyjádřeních byly dvojlisty řazeny buď jednoduše za sebe a označeny v levém horním rohu pořadovým číslem, nebo byly vkládány do sebe a sešity bílou nití. Jde o koncepty jednoduché, psané jednou rukou a bez korektur, i revidované, opravované rukou referenta nebo dokonce nejvyšším purkrabím. V levé volné polovině stránky bývají připisovány jen části vět, řidčeji celé věty, doplňující nebo upravující text konceptu. Koncept na čistopis opisovali kancelisté vrchního berního úřadu, kteří bez vědomí ředitele nesměli žádný spis expedovat /12/.

Když byl podle konceptu vyhotoven čistopis /13/, připsal jeho expeditoř na první stránku do levého rohu nahoře poznámku "Expeditum" s datem vypravení spisu a ve většině případů se i podepsal /14/.

Potom přešel koncept s přílohami do rukou registrátora, kteroužto funkci konal pro zemský výbor druhý ze dvou registrátorů vrchního berního úřadu. Ten měl podle instrukce ukládat do registratury nejen dekrety a nařízení pro zemský výbor, nýbrž i podávané zprávy s ostatními spisy zemského výboru a poříditi k nim repertorium. Tento registrátor označil spis na zadní straně vpravo nahoře pořadovým číslem v měsíci, datem reponování a stručným regestem. Byl-li koncept dlouhý, napsán i na poslední stránce papíru, opatřil registrátor spis obalem z konceptního papíru a registraturní záznamy učinil na jeho zadní stranu. Referátníky se objevují v registratuře zemského výboru až od roku 1779. Jsou ukládány při konceptech spisů a jsou na nich připsána také vota přísedících zemského výboru. V téže době se objevuje na konceptu i zkratka referenta, např. D. de B. nebo H.v.B. (tj. Dominus de Běšín nebo Herr von Běšín). Teprve od r.

1781 podpisuje referent koncepty se zkratkou "Vidi ...".

Pokud lze zjistit z pořadových čísel a jejich vztahu k re-
pozičním datům, která se jen v několika případech liší od data
expedování čistopisu, nebyly spisy ukládány do registratury
každodenně, nýbrž většinou až po delší době, a tak se také re-
gistrátorovi mohlo stát, že jsou repoziciční data přeházena
a následují v chronologickém pořadí, ba dokonce v určitých mě-
sících se nalézají i spisy starší /15/. V některých případech
je datum uložení nahrazeno všeobecným "Ad ..." a názvem měsíce,
např. "Ad Decembrem", nebo i "Ad annum" s letopočtem. Číslování
spisů se děje pro každý měsíc zvlášť, pouze ve válečných dobách
- a to především v době okupace země cizími vojsky - je pročí-
slováno několik měsíců průběžně. Spisy z ledna až května 1743
nesou čísla od 1 do 39. To souviselo se zvláštním postavením
nejvyššího purkrabí hraběte Schaffgotsche, který v té době vy-
konával funkci zemského správce do doby, než byly prověřeny
všechny zemské úřady s ohledem na jejich činnost v době okupace
země bavorsko-francouzskými a pruskými vojsky. Byly tak vytvá-
řeny fascikly podle měsíců, tzv. měsíčníky.

Došlé přípisy místodržitelství a žádosti měst nebo jednot-
livých žadatelů jsou uloženy u konceptů; na některé z nich ne-
bylo třeba ani odpovídat a byly pouze s poznámkou uloženy ad
acta. Zhodnocení a rozbor těchto písemností by mohly být před-
mětem jiné studie /16/.

První dvě skupiny konceptů mají několik znaků společných:
z p r á v y (Berichte) i d e k r e t y mají v záhlaví adre-
su, obvykle zkrácenou, potom vlastní text s rozbořem záleži-
tosti a konečně datum. Ostatní druhy písemností adresu nepotře-
bovaly a začínají buď označením druhu písemností (např. Note,
Vollmacht, Marche-Route) nebo nějakou frází, které uvádí již
skutečný obsah písemnosti, jako např. smlouvy, obligace aj.

Z p r á v y - první z uvedených skupin, která je nejhoj-
nější v registratuře zastoupena, jsou vyjádření, v nichž zemský
výbor podával místodržitelství svůj názor na řešení určité zá-
ležitosti, nejvíce v otázkách zemského hospodářství. Tato dobro-

zdání si místodržitelství obvykle vyžádalo. Řidčeji vycházejí zprávy z vlastní iniciativy zemského výboru a seznamovaly místodržitelství se skutečností, jež se dotýkala přímo stavů nebo zemského hospodářství.

Koncepty těchto zpráv měly velmi jednoduchou adresu: "Hochlöbl. Königl. Statthaltereí". Vlastní text se skládal ze tří částí: první část shrnovala krátce obsah oznámení místodržitelství nebo podané žádosti, k nimž bylo dobrozdání vypracováno. Druhá část rozvíjela důvody, někdy i v několika bodech, proč je třeba řešit záležitost tak a nikoli jiným způsobem, a konečně ve třetí části textu přicházelo vlastní rozhodnutí věci. Tato třetí část byla na rozdíl od předcházejících dvou uváděna několika stále se opakujícími obraty, např. "Als werden Euer Excell. und Gnaden geruhen ...", "Dahero werden wir der unmaßgebigen Meinung ...", "Euer Excell. und Gnaden gerüheten, denen ... mitzugeben ...", "Dannhero werden Euer Excell. und Gnaden ... anzuordnen belieben ..." nebo "... und wären dahero der unvorgreiflichen Meinung, womit ...".

Před datem, jímž koncept byl zakončen, mívaly tyto zprávy ještě v některých případech poznámku o vrácení zaslaného spisu nebo žádosti, která zněla "Mit Restituierung eingangs gemelter Relation verbleibende ..." nebo "Cum restitutione communicati verbleibende...", "Mit Zurückstattung des Communicati verbleibende ..." anebo krátce jen zdvořilostní frázi "Die wir hiernechst verbleiben ..." nebo "In Verbleibung ...". Datum na konceptu bylo uvedeno jen stručně "Die ..." s uvedením dne, měsíce a roku.

D e k r e t y , které jsou druhou skupinou písemností, oznamoval zemský výbor žadatelům své rozhodnutí jejich žádosti; jimi též vydával příkaz k výplatě peněz vrchnímu pokladníkovi, krajským pokladníkům, oznamoval jmenování, povýšení nebo propuštění zaměstnanců anebo dával příkazy k vykonání určitého úkolu. Ve výjimečných případech mohl zemský výbor vydat také dekret s příkazem městskému hejtmanovi pražskému nebo krajským hejtmanům, a to jen v úzce omezeném rozsahu, týkajícím se jen

záležitostí zemského finančního hospodaření.

Dekrety, vydávané žadatelům, měly podle příslušnosti pisatele ke stavu duchovnímu, šlechtickému nebo městskému několik variant oslovení. Byl-li dekret určen duchovnímu, zněla adresa "Dem geistlichen Herrn Supplicanten (někdy zde uvedeno i jméno) mit eines hochlöblichen Landesausschuß Befelch anzudeuten ..."; příslušníkovi stavu panského "(Tit.) dem gräflichen Herrn Supplicanten ..." nebo "Der hoch- und wohlgebornen Frauen Frauen ... mit eines hochlöblichen Landesausschuß Erinnerung auf innen enthaltenen Gesuch anzuzeigen ..."; někdy bylo jen stručně poznamenáno "Scribatur titulus" a koncept potom začínal "Dem tit. Herrn ... mit eines hochlöblichen Landesausschuß im Königreich Böhmeib Erinnerung hierauf anzufügen ...". Pro příslušníka stavu rytířského užíval obratu "Dem wohl edlgebornen und gestrengen Ritter ... mit eines ex Gremio Dominorum Statuum denominierten hochlöblichen Landesausschuß im Königreich Böhmeib Befelch hierauf anzudeuten ..." a konečně žadatelům z řad měšťanstva a městům "Denen Supplicanten mit eines hochlöblichen Landesausschuß Befelch hierauf anzudeuten ..." nebo "Dem Burgermeister und Rat der königlichen Stadt ... mit eines ex Gremio Dominorum Statuum denominierten hochlöblichen Landesausschuß im Königreich Böhmeib Befelch hierauf anzudeuten ...". Právnímu zástupci žadatele adresa zněla: "Dem gräflichen ... Mandatario Herrn ... mit eines hochlöblichen Landesausschuß Befelch auf innen enthaltenen Gesuch anzudeuten ...".

Dekret, vydávající příkaz vrchnímu pokladníkovi vrchního berního úřadu k výplatě uvedené částky, byl v první polovině 18. století adresován vždy osobně na vrchního pokladníka, tedy "Von dem ex Gremio Dominorum Statuum denominierten hochlöblichen Landesausschuß im Königreich Böhmeib wegen dem königlichen Obersteueramtsobercassirer ... anzudeuten ...". Teprve až po roce 1772 bývá příkaz adresován účtárně vrchního berního úřadu, aby sama dala příkaz vrchnímu pokladníkovi nebo pokladníkovi určité pokladny (např. úvěrní) k proplacení částky. Závěr dekretů není nijak odlišován od jiných konceptů a končí datem

"Die ...".

Dekrety pro krajské pokladníky byly adresovány podobně: "Dem Filialeinnehmer des ... Creises ... mit eines hochlöblichen Landesaussschuß Befelch zuzustellen ..." nebo "Von dem ex Gremio Dominorum Statuum denominirten hochlöblichen Landesaussschuß im Königreich Böhmeib wegen dem Filialeinnehmer des ... Creises ... anzudeuten". Užívalo se jich do roku 1749.

Vedle těchto zcela úředních dekretů v úředních záležitostech vydával zemský výbor také dekrety jmenovací při zaměstnání nového zaměstnance, při povyšování či přeložení anebo suspendování zaměstnanců. Zaměstnanci vrchního berního úřadu podléhali přímo zemskému výboru, kdežto krajské pokladníky podléhali ve služebních záležitostech řediteli vrchního berního úřadu, jehož koncepty nařízení (dekrety) krajským pokladníkům, zejména při porušení služební povinnosti, a instrukce byly také zařazovány do registratury zemského výboru. Taková nařízení ředitele vrchního berního úřadu, při nichž tlumočil nespokojenost nejvyššího purkrabí nebo zemského výboru jako celku, byla na rozdíl od ostatních dekretů stylizována v první osobě a uvedena oslovením "Wohl edl und gestrenger, hochgeehrtister Herr ...". Týkalo-li se nařízení několika krajských pokladníků stejně, byl v levé polovině stránky konceptu uveden ve sloupci seznam krajských pokladníků, jimž má být stejnopis zaslán, obratem "An die H. Einnehmer des ... Creises".

Pokud jde o obsah, jsou dekrety stručnější než zprávy: formulují jen krátce příkaz nebo nařízení. Ani dekrety, vyřizující žádost soukromé osoby, nebývají rozsáhlejší. Nemají také zvláštní formulace závěru, nýbrž jen datum "Die ...".

Další skupina - n o t y - jest úzce spjata s předchozí skupinou písemností. Not se užívalo od února 1749 k oznámení příkazu krajským pokladníkům a vystřídaly tak dosavadní způsob vydání příkazu dekretem. Rozsah noty byl stejný jako u dekretu, avšak neužívalo se onoho formálního oslovení pokladníka, nýbrž jen nadpisu "Note an ... Filialeinnehmer" s uvedením názvu kraje. Od roku 1782 se neužívalo těchto not, nýbrž koncept příka-

zu krajskému pokladníkovi byl nadepsán označením krajské pokladny, např. "Chrudimer Filialcassa".

V roce 1750 vydával zemský výbor pro krajské pokladníky tzv. "Promemoria", které mělo stejnou formulaci jako nota. V následujícím roce se vrátil starší způsob užívání not /17/.

Pro své zaměstnance, tj. především pro zaměstnance vrch. berního úřadu, a pro osoby, které příležitostně zaměstnával k vyřízení některé zemské záležitosti v různých podřízených komisích, vydával zemský výbor i n s t r u k c e . Jejich koncepty jsou psány jako předešlé koncepty na pravé polovině stránky a jsou uvedeny nadpisem "Instruction für ...", v němž je obsažen titul či služební funkce, pro kterou se instrukce vydává, např. "Instruction für dem Oberregistratore der Generalvisitationen- und Revisitationen-Acten und dem ihme zugegebenen Adjuncten, was ihre Verrichtung seie und dieselbe darbei zu beobachten haben werden" /18/. Instrukce potom v několika bodech shrnovala stručně povinnosti té které funkce. Obvykle nebývala zakončena datem, jen ve zcela výjimečných případech byla opatřena datovací formulí /19/.

Zemský výbor jako zástupce stavů býval zplnomocněn stavů na zemském sněmu, aby jejich jménem uzavíral s m l o u v y , a to jak trhové, tak i smlouvy s dodavateli na různé dodávky, zejména pro vojsko. Koncepty smluv nejsou v záhlaví zvlášť označeny nápisem, nýbrž začínají přímo formulí "Kund und zu wissen seie hiemit, daß die hochlöblichen Herren Stände ... die Lieferung ... zu conferiren resolviert, folgsamb dem ex illorum Gremio denominirten Landesausschuß vermög einen sub praesentato den ... an selbten erlassenen Insinuati mit ihme den Contract anzustoßen committiret haben". Po této úvodní formulí byly v několika bodech shrnuty podmínky dodávky a konečně smlouva končila závazkem stavů, že opatří volný pas na dovoz potřeb, aby mohla být dodávka splněna /20/. Smlouvu uzavírala ověřovací formule "Wie dann zu Festhaltung alles dessen beiderseitige Contrahenten sich aigenhändig unterschrieben und ihre Petchaften beigefertigen haben". U smluv byla na rozdíl od před-

cházejících druhů písemností uváděna datovací formule celá ve znění, v jakém přicházela potom v čistopise: "Ex Deputatione Dominorum Statuum Regni Bohemiae, Pragae die ...".

Jako smlouvy stejně i s t a v o v s k é o b l i g a c e vystavoval zemský výbor z pověření českých stavů a jejich jménem. Jejich koncepty jsou psány jako všechny předchozí na polovičnické stránku papíru. Obligace na zahraniční půjčku (tzv. Fideiussioninstrumentum, Instrumentum fideiussorium nebo Instrumentum obligatorium, Obligation) začínala obvykle, až na malé výjimky, formulí "Wir N. N. N. N. sammentliche vier Stände des Königreichs Böheimb bekennen hiemit vor jedermänniglichen insonderheit da, wo es vonnöten, wasmaßen ..." a pak následoval stručně důvod, proč došlo k opatření zahraniční půjčky, a způsob, jímž bude vypůjčená částka splácena. Zde také byl uveden fond, na němž byla půjčka zajištěna. Protože šlo o zajištění a splácení dlužné částky z některého fondu, jehož svolení - třeba jen formálně - záviselo na vůli všech stavů, byla proto vystavena stavovská obligace a proto se stavové jako celek zavazovali za její splacení. Obligace byla stvrzena touto zajišťovací formulí: "Dessen zu wahrer Urkund haben wir nicht nur das hierunter befindliche Landesinsiegel wissentlich beidrucken lassen, sondern auch den Landesausschuß, selbter Burgschaftsinstrumentum nomine publice mitunterfertigen solle, eigends bevollmächtiget."

Stejně jako se obměňuje úvodní formule v některých maličkostech, mění se případ od případu také tato ověřovací klausule, např. "... allermaßen dann zu dessen wahrer Urkund und Beglaubigung sie die treugehorsambste Stände das hieruntergestellte Landesinsiegl nicht nur wissentlich beidrucken lassen, sondern auch den aus ihrem Mittel eigents denominierten Landesausschuß zur Mitfertigung dieses Instrumenti fideiussorii nomine publice zugleich bevollmächtiget".

Konečně datovací formule zněla: "So geschehen bei gehaltenen allgemeinen Landtagsversamblung ob dem königlichen Prager Schloß den ...".

Obligace, vystavovaná na půjčku rozepsanou v zemi, začínala takto: "Wir Endes unterschriebene von denen hochlöblichen Herren Ständen des Königreichs Böhmeim Deputierte des Landesauschuß urkunden und bekennen hiemit insonderheit da, wo es vonnöten ...", a uváděla pak, že panovník udělil stavům souhlas (konsens) na vypsání půjčky, která bude zajištěna na určitém fondu (obvykle militare ordinarium) a končila ověřením: "Allermaßen dann zu dessen allen desto mehrer Verlässigkeit und Sicherheit Ihro Majestät auch allergnädigst erlaubt haben, daß diese Obligation und Schuldverschreibung dem heutigen Landtagsschluß miteinverleibet werden könne. Wie wir dann zu obigem Ende uns auch eigenhändig unterschrieben und unsere angeborne und gewöhnliche Pettschaften haben beiducken lassen. Ex Deputatione DD. Statuum Regni Bohemiae, Pragae die ..." /21/.

Zemský výbor vydával i stavovské z á r u k y (asekurace, Assecuration) na splacení půjček, jejichž vnější úprava konceptu se nelišila od předcházejících obligací. Úvodní formule byla stejná jako u obligací na domácí úvěr. V textu se zemský výbor zaručoval za převzatý kapitál a stvrdil asekuraci touto formulí: "Als tuen wir Endes unterschriebene von denen hochlöblichen Herren Ständen hiezu aigents Bevollmächtigte ... über den richtigen Empfang ... nicht nur in optima forma iuris bestermaßen quittiren, sondern auch ... hiemit assecuriren". Ověření bylo provedeno výrazem "Zu dessen Urkund seind unsere eigenhändige Namensunterschriften und begedruckte angeborne und gewöhnliche Pettschaften ..." a nato ihned navazovala datovací formule celá "Ex Deputatione Dominorum Statuum Regni Bohemiae, Pragae die ...".

Se zemským úvěrem, k němuž patřily uvedené obligace a asekurace, souvisel i jiný druh konceptů, totiž výzvy ke složení půjčky nebo jejich výpovědi. Šlo-li o zemskou půjčku většího rozsahu, vypracoval zemský výbor koncept výzvy k upsání půjčky, podle něhož pak byly s obměnou titulu posílány dopisy osobám, jejichž seznam byl ingrosistovi předložen.

Když potom došlo ke zlepšení státních nebo zemských finan-

cí, vypovídal zemský výbor hromadně stavovské půjčky. K tomu účelu vypracoval také jednotný formulář, který se jako při výzvě k upisování lišil pro příslušníky jednotlivých stavů jen v oslovení věřitele. Připomínal věřiteli upsání půjčky, uvedl důvod výpovědi a oznamoval, ke kterému dni bude půjčka proplacena. Závěrečná formule v takovém případě zněla: "In Verbleibung Euer Excell. dienstschuldigste ...".

Po předložení obligace byla půjčka věřiteli proplacena. V neklidných válečných dobách se však častěji stávalo, zejména byla-li půjčka proplácena až po mnoha létech, že věřitel svou obligaci ztratil. Pak musil předložit u m o ř o v a c í (amortisační) p r o h l á š e n í . Stejně tak musel zemský výbor předložit umořovací prohlášení dvorské komoře, když se zavazoval za mnoho věřitelů, kteří ztratili své obligace z roku 1689. Formulář tohoto prohlášení začínal jako obligace, v dalším textu prohlašoval ztracené obligace za neplatné, kdyby se snad po čase našly a byly předloženy k proplacení. Ověření bylo stejné jako u obligací a asekurací.

Jinou závažnou písemností bylo a b s o l u t o r i u m , které zemský výbor vydával na žádost pokladníkům nebo jiným osobám, jimž byly svěřeny stavovské peníze k určitému cíli, když tito pokladníci podali jejich řádné vyúčtování. Také koncept absolutoria, psaný jen na pravou svislou polovinu stránky papíru, měl stejnou úvodní formuli jako obligace a asekurace; po zdůvodnění vydání absolutoria byl text ukončen obratem " ... gegenwärtiges Absolutorium solchergestalt erteilen, daß weder das Land noch das königliche Obersteueramt an demselben obbemelter ... Fl. halber weiter etwas zu fordern, vielweniger selbter einige Verantwortung mehr haben sollte". Nato následovala obvyklá datovací formule "Ex Deputatione ...".

Osobám, které zastupovaly v určité záležitosti zemské stavy, vydával zemský výbor p l n o u m o c . Její koncept je napsán jako ostatní na polovině stránky a je nadepsán "Vollmacht" s dalším uvedením, komu a proč se plná moc uděluje. Zakončen je obvyklou formulí jako absolutorium /22/.

Další koncepty, které vycházely z kanceláře zemského výboru a které jsou v registratuře dosti početně zastoupeny, jsou směrnice pro pochody (maršruty, Marche-Route) pro císařské nebo jiné vojsko. Tyto trasy pochodu stanovil zemský výbor případ od případu v dohodě s vrchním vojenským komisařem a předkládal je místodržitelství ke schválení. Jejich koncept bývá psán na rozdíl od předcházejících skupin konceptů přes celou šíři papíru, ačkoliv v ojedinělých případech je i tato směrnice (maršruta) psána na polovině stránky. Pod nadpisem "Marche-Route" je po předložce "für" uvedeno vždy, pro které vojáky kterého pluku a odkud nebo kam jdoucí je trasa stanovena; potom teprve ve druhém odstavci následují jména míst od výchozí stanice až k cíli anebo při průchodu zemí od hranice zase na hranici zemskou, přičemž bývají obvykle uváděna i větší míra za hranicemi země, kam dále vojska odcházejí anebo odkud přicházejí /23/.

K nim bývají připojeny i návrhy na rozložení a ubytování vojáků v zemi a návrhy na výplatu příspěvků pro ně nebo jejich zásobování. Ty také bývají psány přes celou šíři papíru a nemájí mimo stálé označení, např. "Dislogirung" nebo "Etappen-Entwurf" pro zásobování, ustálené schema. Jsou to totiž písemnosti, které do vlastní agendy zemského výboru plně nepatřily, nýbrž byly jako maršruty bezpochyby vypracovány v dohodě s vojenskými činiteli.

Vedle těchto větších konceptů nacházejí se v registratuře zemského výboru i drobné koncepty, vycházející rovněž z činnosti zemského výboru. Patří k nim různá usnesení zemského výboru (conclusum), jichž je v první polovině 18. století zachováno velmi málo, dále různé zápisy (dnes bychom je označili jako prodomáty) pro vnitřní potřebu zemského výboru, označené někdy jako "Referat", jindy "Promemoria" anebo "Information" ředitele vrchního berního úřadu, také "Note" či "Anamergen" /24/.

Vedle těchto druhů konceptů, vyšlých z činnosti zemského výboru, jsou ve spisovně uloženy také koncepty, které vyšly od jemu podřízeného vrchního berního úřadu nebo různých sta-

vovských komisí. Z těchto "cizích" konceptů se neliší vnější úpravou koncepty stavovských komisí, které lze rozeznat od konceptů zemského výboru pouze tím, že obvykle před datem, jen ve výjimečných případech ihned v adrese, bývá uveden název komise, např. "Actum bei der in materia des 1702 und 1703 jährigen Tranksteuerweesen verordneten Commission, Pragae die ...", což bývá mnohdy napsáno i v levé polovici stránky pod textem. Většinou lze poznat odesilatele takového konceptu jen z textu. Je také zajímavé, že podání těchto komisí, zaslaná zemskému výboru - jak se zdá - nebyla přepisována na čistopis, nýbrž koncept je uchováván jako podání, i když bez podpisů.

Ostatní koncepty, které vznikly pro zemský výbor v jeho kanceláři, tj. u vrchního berního úřadu, jsou psány vždy přes celou šíři papíru, takže již vnější úpravou upozorní na svůj původ nebo účel. Jsou to především koncepty návrhů generálních repartic daní, rekrutů nebo vojenských koní (remont), koncepty různých daňových výkazů, výkazy nedoplatků daní dominií, různé seznamy věřitelů ap. Původcem těchto konceptů je především ředitel vrchního berního úřadu nebo jeho účtárna. V registratuře jsou uchovávány i koncepty různých dobrých zdání tohoto ředitele, mimo to i jiné jeho koncepty, vydávané v zájmu zemského výboru, např. některá potvrzení, v nichž přímo uvádí, že je vydává "mit Vorwissen und Verwilligung eines hochlöblichen Landesausschusses".

Mezi písemnostmi zemského výboru byly v 2. polovině 18. století zařazovány i spisy tehdy působícího rozšířeného zemského výboru, který byl svoláván výjimečně, v závažných případech, týkajících se především stavovských záležitostí /25/. Vnější formou se jeho spisy neliší od písemností zemského výboru, i ony byly psány v kanceláři vrchního berního úřadu. Prvý ze spisů tohoto stavovského výboru byl uložen v registratuře v červenci 1769 /26/.

Všechny písemnosti zemského výboru seznamují badatele s vývojem zemské samosprávy především v daňové oblasti, která byla důležitá nejen pro Čechy, nýbrž i pro celou monarchii.

České země zůstávaly stále nejvíce zdaňovanou částí monarchie. Proto jsou zajímavé zejména návrhy zemských rozpočtů a vedle nich otázka stavovského a zemského úvěru. S ochuzením země a jejím značným vylidněním po válkách na počátku 2. poloviny 18. století souviselo i zvýšení úsilí zemských stavů o povznesení zemědělství a manufakturního podnikání, o rozšíření sociální péče pro obyvatelstvo a v neposlední řadě i snaha o uchování stavovských práv proti centralistické vládě.

POZNÁMKY

1. O zřízení a organizaci stavovského zemského výboru pojednává obšírně R. Flieder, Zemský výbor v Království českém. Jeho organizace v letech 1714 - 1783. Zprávy Zemského archivu V., Praha 1918, s. 39 - 190. Některé podrobnosti přináší i předmluva M. Liškové, Stavovský zemský výbor v Čechách. Katalog spisů z let 1725 - 1733. AS MV, Praha 1956.
2. Státní ústřední archiv v Praze (dále SÚA), fond Zemský výbor (dále ZV), 1738 X. 17. Rozhodnutím místodržitelství byl titul přisedícího zemského výboru udělen 2. října 1738 řediteli Františkovi Leopoldu Villicusovi.
3. SÚA, ZV 1741 IV. 73.
4. V 2. pol. 18. stol. je na takovém konceptu pod textem na poslední stránce připsána pozvánka o obsahu zprávy, kterou podává nejvyšší purkrabí.
5. Staly se však i případy, zejména u pokladen, že přijatí zaměstnanci zklamali důvěru a dopustili se různých podvodů. Proto všichni zaměstnanci, přicházející do styku s penězi, museli skládat odpovídající kauce, za něž se mnohdy zaručovaly i jejich manželky svým majetkem.

6. Uveden jako příloha katalogu (M. Lišková, c.d., s. XXIII - XLIII).
7. Tyto přípisy o usnesení zemského výboru se v pozdější době vyskytují někdy přímo na spisech, a to většinou, když byl spis jen předmětem vnitřního úředního postupu.
8. SÚA, ZV 1739 VII. 17, VIII. 39; 1740 III. 63, VIII. 4, IX. 60, XI. 43; 1747 VII. 39; 1750 X. 20.
9. Instrukci otisků R. Flieder, c.d., s. 144 - 147.
10. Tamže, s. 151 a 166.
11. Výjimečně je užito v srpnu 1740 namodralého papíru, který potom ve 2. pol. 18. stol. pro koncepty převládá.
12. Za vedení zemského výboru nejv. purkrabím knížetem Fürstenberkem v letech 1771 - 1782 se objevuje na konceptu faksimile jeho podpisu.
13. Jednací čísla, jež byla přidělována čistopisům nově nebo se odvolávala na došlé podání, se v 1. pol. 18. stol. na spisech zemského výboru nevyskytují. První jejich stopy jsou až v šedesátých letech, kdy jsou psána na podání. Od r. 1772 se píší na konceptech vlevo nahoře nad poznámkou o expedici a od r. 1776 mimo to ještě na tergu při spodním okraji.
14. Datum expedice se většinou shoduje s datem připsaným na konci konceptu, a tak bývá i shoda mezi datem konceptu, expedování a reponování do registratury.
15. Např. v červenci 1737 pod označením "Ad Julium" je založen spis, expedovaný 13. května 1737 (SÚA, ZV 1737 VII. 40), v srpnu 1736 uložen pod "Ad Augustum" spis z 2. února 1734, který má praesentatum zemského výboru 11. února 1734 (SÚA, ZV 1736 VIII. 46) a ihned vedle leží spisy z ledna 1736.
16. Písemnosti vrchního berního úřadu, týkající se zúčtování příjmů a vydání stavovských peněz, především plynoucích z daní, byly ukládány do tzv. staré a nové registratury. Sem patřily i zemské katastry s průvodními spisy.
17. Mnohem později v 2. pol. 18. stol. odpovídal notami zemský výbor na noty některých vojenských orgánů.

18. Základní instrukce, vydané při založení zemského výboru nebo v 1. pol. 18. stol. a potom při reorganizaci vrchního berního úřadu, byly spolu s formullemi přísah opsány do zvláštní knihy a uloženy u vrchního berního úřadu.
19. Např. instrukce pro pokladníka, vydaná po r. 1758, má datovací formuli tohoto znění: "Actum ex Deputatione DD. Statuum Regni Bohemiae, Pragae die ... " (SÚA, ZV 1769 I. 22).
20. Pas na volný (bezcelní) dovoz nevydával zemský výbor sám, protože k tomu neměl oprávnění, avšak v registratuře je připraven koncept, stylizovaný jménem místodržitelství; forma konceptu se nijak neliší od ostatních konceptů zemského výboru.
21. V některých letech, šlo-li o větší částku peněz, již bylo třeba úvěrem opatřit, byly formuláře obligací tištěny; jejich koncept se v registratuře nezachoval. - Když byl zemský výbor Josefem II. zrušen, bylo podpisování obligací svěřeno nejv. purkrabímu, dvěma stavovským reprezentantům, kteří vyřizovali záležitosti bývalého zemského výboru, a účetnímu a likvidátorovi úvěrní účtárny vrchního berního úřadu.
22. Tak např. "Vollmacht für ... , craft welcher denenselben ... Gewalt und Vollmacht erteilt wird, daß selbige ... nomine deren hochlöblichen Herren Stände erscheinen können, ... anbei der ihnen erteilten Instruction gemäß sich zu verhalten ... anhero alles umständlich zu relationiren haben werden".
23. V létě roku 1735 procházelo zemí osm pěších pluků ruského cara, které vysílal podle smlouvy z roku 1726 do Německa pod vedením generála Lascy. Záležitosti se týká 18 registraturních čísel, z nichž je nejdůležitější a nejrozsáhlejší spis o 514 foliích, uložený pod "Ad Junium" (SÚA, ZV 1735 VI. 38).
24. U spisů SÚA, ZV 1740 V. 10; 1749 V. 6; 1750 VIII. 53.
25. O něm podrobněji R. Fiedler, c.d. s. 96 - 100.
26. Prvý SÚA, ZV 1769 VII. 42, další 1770 VIII. 28; 1771 III.

16, 17 aj. Datovací formule konceptů zněla: "Aus dem verstärkten ständischen Ausschuß", jinde "Ex Deputatione aucta DD. Statuum" nebo "Ex deputatione augmentata DD. Statuum" apod.

RESUMÉ

DER STÄNDISCHE LANDESAUSSCHUß IN BÖHMEN IM 18. JAHRHUNDERT. EIN BEITRAG ZUR NEUZEITIGEN DIPLOMATIK

Marie Lišková

In der Registratur des ständischen, im Jahre 1714 von dem Kaiser bestätigten und im Jahre 1783 durch Anordnung des Kaisers Josef II. aufgehobenen Landesausschusses befinden sich vor allem aus seiner Tätigkeit stammende Konzepte, und zwar Berichte für die böhmische Statthalterei, Dekrete an verschiedene Adressate besonders in Steuerangelegenheiten, Noten für die in 16 Kreisen Böhmens bestimmten Kreiskassierer, weiter Instruktionen für Kommissäre in Angelegenheiten der böhmischen Stände, verschiedene Verträge mit Lieferenten der Uniformen und anderer Bedürfnisse für die Armada, Obligationen des Landesausschusses in Vertretung der Landesstände (für ausländische Banken oder einheimische reiche Inwohner, sog. Kapitalisten, d.h. Personen mit großen Geldsummen), dann auch Amortisationserklärungen im Falle, daß der Kreditor seine Obligation verloren hat; es befinden sich hier auch Absolutorien für die Kassierer, die alle ihnen anvertrauten Geldbeträge richtig verrechnet haben, verschiedene Vollmachten und Marschrouten für kaiserliche und fremde Soldaten usw.

Die Studie befaßt sich mit Analyse dieser Schriftstücke, ihrer äußerlichen Form und ihres Inhalts, führt in der deutschen Sprache ihre benutzten Formeln an, weil die Schriften des ständischen Landesausschusses (nur mit Ausnahme einiger Stücke in tschechischer Sprache in Korrespondenz mit königlichen Städten) in deutscher Sprache geschrieben wurden. Lateinisch wurden nur wenige Antwortschreiben an geistliche Personen gerichtet.

Die Registratur wurde von den Beamten des Obersteueramtes geführt, dessen Direktor von Anfang an faktischer, seit dem Jahre 1738 auch Titularbeisitzer des Landesausschusses war. Er war auch Verfasser des grössten Teile der Konzepte, die dem

Oberstburggrafen als Vorsitzenden des Landesausschusses zur Genehmigung vorgelegt werden mußten. Der Oberstburggraf war auch Autor mancher Konzepte der ständischen Entschlüsse in Landtags- und Steuerangelegenheiten.

Zur Registratur gehören ein paar Bücher mit Patenten und Verordnungen besonders in Steuer- und Zollangelegenheiten.

Der Direktor des Obersteueramtes und seine Beamten mußten höhere Qualifikation haben, sie haben vorwiegend das Recht und die Philosophie an der Prager Universität absolviert. Die Kassierer mußten außerdem bestimmte Geldsumme als Kautions hinterlegen.

Die Schriften der Landesausschussregistratur aus dem 18. Jahrhundert bieten eine reiche Informationsquelle zum Studium der wirtschaftlichen Verhältnisse in Böhmen.